

УДК 347.626.2

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-1.12>**Л. О. Самілик**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

М. О. Шостак

студентка VI курсу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗІРВАННЯ ТА ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ

У статті досліджуються окремі аспекти розірвання шлюбного договору та визнання його недійсним. Розглядається шлюбний договір як новий інститут сімейного права України. Аналізуються доктринальні підходи до визначення поняття шлюбного договору та нормативне закріплення цього інституту в українському законодавстві. Характеризуються підстави розірвання шлюбного договору, передбачені Сімейним кодексом України, до яких відносять обставини, що мають істотне значення, зокрема неможливість його виконання. Звертається увага на єдиний спосіб розірвання шлюбного договору – виключно за рішенням суду. Акцентується, що лише за наявності вагомих підстав неможливості його виконання суд виносить рішення про розірвання шлюбного договору. Детально розглядаються можливості оскарження шлюбного договору в судовому порядку. Шляхом визначення загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину, виокремлено такі, недотримання яких згідно з судовою практикою є підставами для визнання шлюбних договорів недійсними. До них належать, зокрема: зміст договору суперечить законодавству і моральним засадам суспільства, укладання договору не відповідає внутрішній волі сторін, шлюбний договір укладено зовсім не з метою отримання його правових наслідків. Визначено, що інтереси неповнолітніх дітей подружжя не мають порушуватися судом під час винесення рішення у справі. Якщо задоволення позову про розірвання шлюбного договору спричиняє порушення прав неповнолітніх дітей, які проживають з одним з подружжя, і зменшує обсяг їхніх прав, виносяться рішення про відмову в задоволенні позову. У результаті аналізу судової практики з'ясовано, які докази враховуються судом у разі задоволення позовів про розірвання шлюбного договору та визнання його недійсним. Зокрема, потрібно надати вагомі підтвердження того, що матеріальне становище одного з подружжя істотно змінилося, що викликало неможливість сплачувати кошти за шлюбним договором. Зроблено висновки про необхідність передбачення в Сімейному кодексі розширеного тлумачення підстав розірвання шлюбного договору та підстав визнання його недійсним.

Ключові слова: подружжя, докази, підстави, оскарження, шлюб.

Постановка проблеми. Сімейні правовідносини в Україні є досить динамічними. Постійно виникають усе нові питання і проблеми щодо майнових і немайнових відносин подружжя, які потребують нормативного врегулювання. Інститут шлюбного договору з'явився в Україні в 1991 році і мав на меті

полегшити процес поділу майна подружжя, визначити майнові обов'язки чоловіка і дружини. Сторони в договорі вільні у виборі правового режиму спільно нажитого майна і можуть відступити від презумпції спільності майна подружжя. Однак слід враховувати, що укладення шлюбного договору не є беззаперечним способом захисту особистого майна і уникнення майнових спорів, адже

його можна розірвати чи оспорити в судовому порядку. Ці питання є досить актуальними і потребують подальшого вивчення і дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем встановлення та нормативного закріплення шлюбного договору в Україні присвячені праці В.А. Антошкіної, В.І. Жилінкової, В.С. Гопанчука. Питання розірвання шлюбного договору опрацьовувалися такими вченими, як Г.П. Циверенко, С.М. Лепех та І.В. Труба.

Метою статті є дослідження окремих аспектів розірвання та оскарження шлюбного договору в Україні.

Виклад основного матеріалу. Історично 23 червня 1992 року Президія Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки прийняла Указ «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю Української РСР», згідно з яким Кодекс було доповнено ст. 271 – «Право подружжя на укладення шлюбного контракту» [1]. Таким чином уперше в українському законодавстві було закріплено інститут шлюбного договору.

Надалі під час прийняття та набрання чинності 1 січня 2004 р. Сімейного кодексу України такий інститут отримав розширене тлумачення законодавцем. Зокрема, було визначено сторони шлюбного договору, їх права та обов'язки, умови, що можна передбачити в такому договорі, його зміст та форму, строк дії та порядок розірвання.

І.В. Жилінкова, розглядаючи поняття шлюбного договору, трактує його так: «Шлюбний договір – це угода осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або членів подружжя про встановлення майнових прав і обов'язків подружжя, зв'язаних заключенням шлюбу, його існування або припинення» [2, с. 40].

Виходячи з аналізу наукових праць В.С. Гопанчука, є обґрунтованим таке тлумачення: «Шлюбний договір – це угода осіб (подружжя) про вирішення спірних (як правило, майнових) питань життя сім'ї» [3, с. 61].

Відповідно до ч. 1 ст. 92 Сімейного кодексу України: «Шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям» [4].

Дослідження сучасного стану шлюбних договорів в Україні показали, що вони використовуються доволі рідко – лише 10% осіб, що вступають у шлюб, укладають шлюбний договір. Якщо у Європі кожна третя шлюбна пара укладає шлюбний договір, а в США – кожна друга пара, то в Україні за рік не більше 300 сімей підписують шлюбний договір. Як показує практика, шлюбний договір у нашій країні укладають здебільшого жителі мегаполісів, а саме підприємці, політики, актори, співаки [5, с. 103].

Проте укладення шлюбного договору не позбавляє подружжя права вибору іншого варіанту врегулювання майнових відносин. Враховуючи те, що одностороння відмова від шлюбного договору не дозволяється відповідно до законодавства, розірвати шлюбний договір можна лише за рішенням суду. Підставами розірвання згідно зі ст. 102 Сімейного кодексу є обставини, що мають істотне значення, зокрема неможливість його виконання.

Щодо судової практики розірвання шлюбних договорів, то вона свідчить, що за наявності вагомих підстав неможливості його виконання суд виносить рішення про розірвання шлюбного договору.

Так, 23 березня 2009 року Дружківський міський суд Донецької області виніс рішення у справі № 2-33/2009 р. за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення аліментів, моральної шкоди та зустрічному позову ОСОБА_3 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбного договору.

Первісний позов суд не задовольнив, а щодо зустрічного позову рішенням суду містить такі дані: «ОСОБА_3 просив розірвати шлюбний договір, посилаючись на те, що шлюбний договір був укладений ним під психологічним впливом з боку ОСОБА_2, яка в категоричній формі вимагала від нього укладення шлюбного договору на надзвичайно невідгідних для нього умовах. Крім того, нині у нього змінилось матеріальне становище та погіршився стан здоров'я. Він зараз лікується, не працює та перебуває на утриманні у батьків» [6].

Суд, враховуючи такі підстави, як погіршення стану здоров'я ОСОБА_3, неможливість його повноцінно працювати, неможливість належним чином забезпечувати матеріально не тільки когось додатково,

а й самого себе, і вважаючи, що вони мають істотне значення, виніс рішення про розірвання шлюбного договору, позаяк умова про надання утримання ОСОБА_2 не може бути виконана.

Однак не завжди суд враховує лише матеріальне становище сторін та неможливість сплачувати кошти за шлюбним договором для винесення рішення про розірвання шлюбного договору. Врахування інтересів неповнолітніх дітей подружжя теж має вагоме значення.

09 грудня 2013 року Гагаринський районний суд м. Севастополя виніс рішення у справі № 763/1948/13-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбного договору.

Згідно з матеріалами справи встановлено: «13 березня 2013 року позивач звернувся до суду з вищеназваною позовною заявою, посилаючись на те, що він з відповідачкою перебував у зареєстрованому шлюбі, який був розірваний рішенням суду 01.03.2013 р. 07.02.2009 р. між ними був укладений шлюбний договір, який був нотаріально посвідчений. Одним з пунктів шлюбного договору встановлено, що після розірвання шлюбу він приймає на себе зобов'язання надавати відповідачці та спільним дітям щомісячне утримання незалежно від стану здоров'я та інших умов у сумі 1000,00 доларів США. Однак його матеріальне становище змінилось, його середньомісячний дохід становить 3700,00 гривень, таким чином він не зможе виконувати шлюбний договір, оскільки виконання цього пункту договору ставить його в скрутне матеріальне становище» [7].

Проте суд, враховуючи інтереси неповнолітніх дітей, вважає, що вищевказаний шлюбний договір не підлягає розірванню, позаяк розірвання договору спричинить порушення прав неповнолітніх дітей, які проживають з позивачем і яким зменшується їх обсяг прав, тому було винесено рішення про відмову в задоволенні позову.

Отже, під час винесення рішення про розірвання шлюбного договору суд бере до уваги матеріальне становище не лише позивача, а і відповідача та спільних дітей подружжя.

Питання щодо визнання шлюбного договору недійсним є не менш актуаль-

ними. Адже згідно з ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України «Недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю» [8].

Відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України [4].

Відповідно до ст. 203 ЦК визначені загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину:

1. Зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Особа, яка вчиняє правочин, мусить мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [8].

Розглядаючи ці підстави, можна виокремити такі, що згідно з судовою практикою застосовуються найчастіше для визнання шлюбних договорів недійсними.

1. Зміст договору суперечить законодавству і моральним засадам суспільства.

Шлюбний договір має укладатися за умови врахування загальних вимог законодавства щодо змісту договору, а також спеціальної норми, передбаченої в Сімейному кодексі, – неможливість передавати майно, щодо якого обов'язкова державна реєстрація.

Так, 22.12.2015 року Ленінський районний суд м. Полтава виніс рішення у справі № 553/2640/15-ц про визнання шлюбного договору частково недійсним. ОСОБА_1 звернулася з позовом до ОСОБА_2, посилаючись на те, що такий правочин порушує її права та інтереси.

У ході судового засідання встановлено: «Позивач посилався на те, що здійснення виконання п. 1, п. 2 та 3 шлюбного договору порушують її права, але визнала той факт, що кошти на придбання майна надавалися чоловіку його близькими родичами, її особисті кошти не використовувалися. Крім того, ініціатором звернення до суду з цим позовом була її матір.

У ході судового засідання відповідач посилався на те, що шлюбний договір був укладений раніше, ніж придбавалось майно на його користь. Кошти на придбання надавалися його близькими родичами і йому необхідно буде їх повернути, до укладення шлюбного договору ніякого майна ними не придбавалося» [9].

Отже, суд, встановивши, що права позивача під час укладання шлюбного договору не порушувались, відмовив у задоволенні позову.

Докази щодо невідповідності шлюбного договору моральним засадам суспільства оцінюються в кожній справі по-різному в сукупності з іншими обставинами. Проте з огляду на те, що договір регулює виключно майнові питання, визнати його нікчемним лише враховуючи цю підставу, буде важко.

2. Укладання договору має відповідати внутрішній волі сторін.

Оскаржуючи договір з цієї підстави сторони мають довести, що вони діяли під тиском, під впливом обману і не усвідомлювали повною мірою значення своїх дій.

Так, 19 жовтня 2017 року Приморський районний суд м. Одеси виніс рішення у справі № 522/13665/16-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання шлюбного договору недійсним.

Свої вимоги позивач обґрунтувала так: «Під впливом душевних хвилювань, викликаних обіцянками ОСОБА_2, вона не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними. Натомість відповідач, зловживаючи її довірою, скориставшись нагодою, навмисно переконав її підписати шлюбний договір з метою придбання та привласнення собі квартири у ЖК «Набережний квартал», що знаходиться за адресою: м. Одеса, вул. Жаботинського 3/1, яка фактично була набута за час їхнього шлюбу» [10].

Проте суд з огляду на те, що доказів того, що під час укладення шлюбного договору позивачка, під впливом душевних хвилювань, не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними, не було надано, позов не задовольнив.

Таким чином, за відсутності беззаперечних доказів суди не беруть такі аргументи до уваги, адже самі договори здебільшого мають у змісті норми, що зазначають, що сторони діють з власної волі і розуміють значення своїх дій.

3. Договір було укладено зовсім не з метою отримання його правових наслідків.

Це положення найчастіше слугує підставою для визнання судами шлюбного договору недійсним. Адже якщо подружжя уклало договір з метою приховування майна, а не з метою врегулювання своїх майнових відносин, то такий правочин є фіктивним. Здебільшого з позовом до суду про визнання такого договору недійсним звертаються треті особи, права яких порушено внаслідок укладення фіктивного шлюбного договору.

Приміром, 27 вересня 2018 року Приморський районний суд м. Одеси виніс рішення у справі № 522/23757/17, яким задовольним позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання частково недійсним шлюбного договору. Згідно з матеріалами справи:

«ОСОБА_3 та ОСОБА_2, перебуваючи у зареєстрованому шлюбі, уклали між собою шлюбний договір, незважаючи на те, що постановою державного виконавця від 13.06.2013 р. відкрито виконавче провадження щодо стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 значної суми грошей за договорами позики.

Позивач, звертаючись до суду з цим позовом, посилався на те, що шлюбний договір, укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_2 12.08.2013 року, не був спрямований на реальне настання правових наслідків, які обумовлювались ним, а був спрямований виключно на ухилення від виконання рішення суду про стягнення з ОСОБА_3 боргу» [11].

Підставою для визнання недійсним шлюбного договору у цій справі стало те, що, оскільки встановлення у шлюбному договорі правового режиму майна подружжя не створює правових наслідків,

які обумовлені цим договором, то укладення такого договору не спрямоване на реальне настання правових наслідків, а з іншою завідомо неправомірною метою.

Отже, визнати шлюбний договір недійсним у судовому порядку можна лише за наявності належних доказів, формальних підстав не досить для задоволення позову у справі.

Висновки і пропозиції. Шлюбний договір є новим інститутом сімейного права України. Він покликаний захистити майнові права кожного з подружжя. Розірвати його можливо лише за наявності істотних обставин шляхом звернення до суду. Проте потрібно враховувати, що суд під час ухвалення рішення бере до уваги не лише інтереси чоловіка та дружини, але і їхніх спільних дітей. Шлюбний договір за наявності підстав, передбачених Цивільним кодексом, можна визнати недійсним. Але це можливо за наявності вагомих доказів, які суд враховує в сукупності з усіма обставинами справи. Тому судова практика з приводу оскарження шлюбних договорів є досить різноплановою. Зважаючи на вищевикладене, під час укладення шлюбного договору потрібно зважати на всі вимоги, передбачені законодавством, щоб передбачити можливі варіанти його оскарження. Доцільним було б передбачити в Сімейному кодексі розширене тлумачення підстав розірвання шлюбного договору та підстав визнання його недійсним.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю Української

РСР : Указ Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки від 23 червня 1992 року № 783-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-10>.

2. Жилинкова І.В. Брачний договір : монографія. Харків : Ксилон, 2005. 173 с.
3. Гопанчук В.С. Законодавство України Про шлюб та сім'ю : монографія. Київ : Наукова думка, 1998. 237 с.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III (в редакції від 28.08.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n504>.
5. Римаренко І. Шлюбний договір в Україні: за і проти. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. № 1. С. 102-105.
6. Рішення Дружківського міського суду Донецької області від 23 березня 2009 року у справі № 2-33 2009 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3204397>.
7. Рішення Гагаринського районного суду м. Севастополя від 09 грудня 2013 року у справі № 763/1948/13-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36203241>.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-VI у редакції від 31.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Рішення Ленінського районного суду м. Полтава від 22.12.2015 року у справі № 553/2640/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55666340>.
10. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 19 жовтня 2017 року у справі № 522/13665/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70039506>.
11. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 27 вересня 2018 року у справі № 522/23757/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77838799>.

Samilik L., Shostak M. Marriage contract in Ukraine: topical issues of termination and invalidation

The article examines some aspects of termination of a marriage contract and its invalidation. The marriage contract is considered as a new institute of family law of Ukraine. The doctrinal approaches to defining the concept of marriage contract and the normative consolidation of this institution in the Ukrainian legislation are analyzed. The grounds for termination of the marriage contract, stipulated by the Family Code of Ukraine, are characterized, which include circumstances of significant importance, including the impossibility of its implementation. Attention is paid to the only way to terminate a marriage contract – only by court decision. It is emphasized that only in the presence of valid grounds for impossibility of its execution the court makes a decision on termination of the marriage contract. The possibilities of challenging a marriage contract in court are discussed in detail. By determining the general requirements for which the transaction is necessary for the validity of the transaction, those which are not respected in accordance with the case law are the grounds for declaring the marriage contracts invalid. They include in particular: the content of the contract is contrary to the law and moral principles of society, the conclusion of the contract does not correspond

to the internal will of the parties, the marriage contract was concluded not for the purpose of obtaining its legal consequences. It was determined that the interests of the minor children of the couple should not be violated by the court when deciding the case. If the satisfaction of the claim for termination of the marriage contract causes violation of the rights of the minor children living with one of the spouses and reduces the volume of their rights, the decision on refusal to satisfy the claim is made. As a result of the case law analysis, it is found out what evidence is taken into account by the court in satisfying the claims for termination of the marriage contract and its invalidation. In particular, it is necessary to provide strong confirmation that the financial position of one of the spouses has changed significantly, which made it impossible to pay the money under the marriage contract. It is concluded that it is necessary to provide in the Family Code an extended interpretation of the grounds for termination of the marriage contract and grounds for its invalidation.

Key words: spouses, evidence, grounds, appeal, marriage.